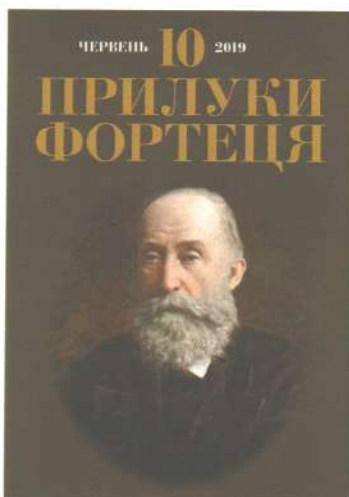

ПРИЛУКИ ФОРТЕЦЯ

Культурологічний часопис
Виходить з травня 2008 року

10

Червень
2019

Редактор Ігор Павлюченко

Редколегія: Артемій Аніщенко,
Марина Будзар, Олександр Лозовий,
Ольга Лукаш, Віктор Моренець,
Дмитро Павленко, Анатолій Сериков,
Юрій Ткач, Ігор Цеунов,
Юрон Шевченко, Ганна Ярова

Дизайн і верстка: Володимир Шостак

Адреса редакції:
вул. Констянтинівська, 138,
м. Прилуки, Чернігівська область, 17500

www.facebook.com:
Прилуки.Фортеця - Pryluky.Fortress
Подорожі по Краю
Ріка часу

Передрук матеріалів —
тільки з дозволу редакції

Наклад — 50 примірників.
Ціна договірна

Друк — «2Print»
вул. Саксаганського, 126, оф. 46, м. Київ
тел. +38 044 246 63 26

Виходить з травня 2008 року

Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу
масової інформації ЧГ №40756Р від 21.03.2008 р.

Редакція часопису залишає право автору
на власну інтерпретацію у заданій темі

ЗМІСТ

Марина Будзар
Григорій Ґалаґан: людина та її доба

Відблиск на меморіальній дошці: Павло Ґалаґан

Сергій Білокінь
Колегія Павла Ґалаґана

Євген Ковальов
А. І. Степович і пам'ять про Г. П. Ґалаґана

Андроник Дудка-Степович
Сокиринський вертеп

Марина Будзар
Зелена оаза Сокиринського парку

Садиба в Дігтярях: від панської оселі до
навчального закладу

Будинок в хуторі Лебединець:
життя після руйнування

Ґалаґанівським краєм

Світлана Курач
До питання історичної реконструкції
колекції Ґалаґана

На 1 сторінці обкладинки портрет Григорія Ґалаґана,
робота невідомого майстра

Марина Будзар

ГРИГОРІЙ ГАЛАГАН: ЛЮДИНА ТА ЇЇ ДОБА

Що робить людину такою, якою вона залишається в пам'яті інших після завершення її земного шляху? Спадковість, виховання, оточення, випадкові чи невідомі події життя? В який спосіб Григорій Павлович Галаган (1819–1888), нащадок однієї з найбільш знаних у XIX ст. елітних родин Лівобережної України, колишньої Гетьманщини, спадкоємець кількох тисяч десятин землі в Полтавській та Чернігівській губерніях, став одним із

найпомітніших громадсько-політичних та культурних діячів своєї доби? Чому він ще за життя зажив репутації «народолюбця», котрий, за словами О. Покровського-Жоравко, представника чернігівського панства, мав перед собою лише одну мету — створити селянський світ як світ нових громадян, хай якби заради цього треба було поступитися інтересами дворянства, з усіма його привілеями, становими правами й навіть власністю. І чому

водночас сучасники Григорія Павловича неодноразово закидали йому прагнення отримати, при нагоді, гетьманську булаву? Про це згадували перші біографи Григорія Галагана, зокрема О. Лазаревський («Один із суперників Галагана, Ш., сказав одного разу дружині чернігівського губернатора С.П. Голіцина: «Ви, княгине, сидите тут спокійно та не підозрюєте, що цієї миті чернігівці, може, ставлять Галагана на гетьманство») та А. Сте-

М. Потопов. Катерина Василівна Галаган (у дівочстві – Гудович)

М. Потопов. Павло Григорович Галаган

завважив, що він прагнув розвинути у нащадка знатного роду діяльність думки, спрямованої на досягнення ідеалу. Але, вочевидь, мова йшла не лише про набуття молодого людиною навичок інтелектуальної роботи, а, ширше, про необхідність організувати своє майбутнє життя в такий спосіб, щоб там не було місця ледарству багатія, переконаного, що праця — це жереб біди. «Вас обставини позбавили праці чи, щонайменше, дозволили думати, що вона Вам не потрібна, — писав Ф. Чижов своєму вихованцеві у вересні 1841, — але тут ще більше треба волі, щоб дивитися на це не як на свавілля, але як на необхідну умову життя». Не менш вагомим фактором впливу наставника та друга на Г. Галагана стало те, що Ф. Чижов, представник різночинної інтелігенції, мав тверді переконання щодо права кожної людини, незалежно від її походження та соціального статусу, на вільне користування громадянськими правами та свободами: «лише тоді цілком насолоджувася, коли гармонія душі моєї не руйнується брязкотом ланцюгів». Саме такі ідеї прагнув він укріпити в свому учневі, коли писав йому: «Ті тебе залежить одне — прости, демократичні, тобто людські, а не

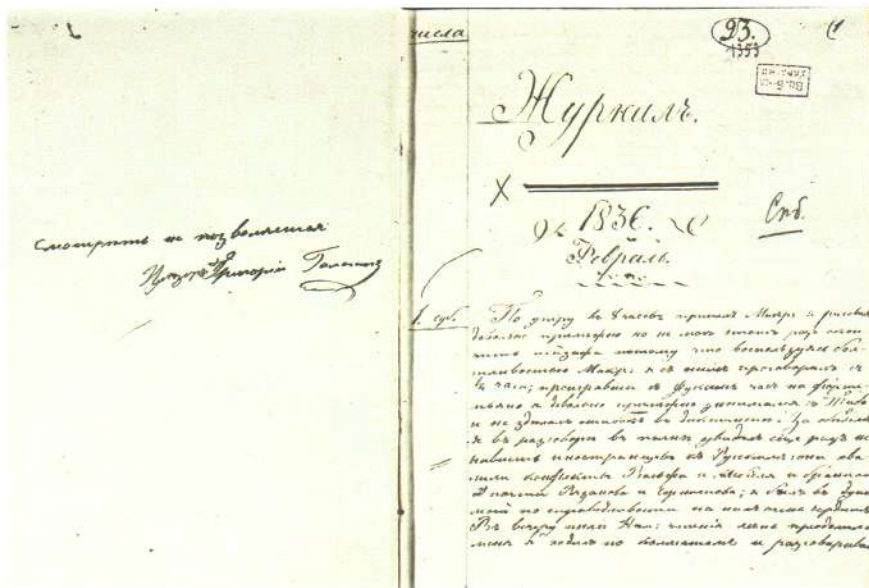
поміщицькі чесноти». **Зауважимо також, що, сам росіянин, Ф. Чижов, внаслідок знайомства з Галаганом, вже з початку 1840-х рр. та пізніше, довгий час жив у «милій Україні», розділивши із своїм вихованцем захоплення нею: «я маю причини любити її [Україну — М. Б.], вона мені багато дала життя, багато насолод у житті, й було б невдячно не любити її».**

Але, говорячи про становлення світогляду Григорія Галагана, не можна скидати з важелів й те, що його дорослішання відбувалося у сімейно-сусідському колі кількох споріднених між собою дворянських родин Лівобережної України (Маркевичі, Скоропадські, Кочубеї, Гудовичі, Тарновські, Лизогуби, Раківичі, Борковські, Дарагани, Милорадовичі, Забіли тощо), які мали козацько-старшинське походження, історія їхнього піднесення сягала доби Гетьманату. Ці родини були часткою того соціокультурного простору, де вже на межі XVIII — XIX сторіч поширилися автономістсько-консервативні настрої, опорою яких стала ідеалізація «козацької доби» української історії, зокрема, від початку Хмельниччини до ліквідації Гетьманату за часів Кате-

рини II, та обґрунтування думки про повернення політичної автономії українським територіям. Такі настрої ґрунтувалися на історичній пам'яті, чие оформлення живилося як появою літературних творів, написаних живою українською мовою (до речі, в сімейній бібліотеці Галаганів ще у 1815 р. було перше видання «Енеїди» І. Котляревського), так й історичними, етнографічними, фольклорними розвідками. Загальновідомо, що у багатьох домашніх книгозбірнях полтавських та чернігівських панів зберігалася «Історія русів». Автор (чи автори, остаточно авторство не з'ясовано) цього історико-художнього, а, ширше, історіософського твору презентує концепцію минулого України.

Серед основних тез «Історії русів» — думка про політичну самостійність українського народу («русів»), про те, що Україна-Малоросія ніколи не втрачала самостійності, бо об'єднувалася спершу з Литвою і Польщею, а потім із Московською державою на засадах самоврядування.

Анонімний автор заперечує зазіхання на автономний статус Украї-

Старінки «Журналу» (щоденника) Григорія Галагана за 1836–1838 роки

ни та оригінальність її історичної долі. За однією з останніх за часом версій (історика Сергія Плохія), автор «Історії русів» міг походити з кола, родинно близького Галаганам. Так чи інакше, безперечним є те, що молодий Г. Галаган, у нотатках за 1846–1847 рр., із захватом сприйняв першу публікацію «Історії русів», здійснену 1846 р. істориком, письменником, видавцем Осипом Максимовичем Бодяньським. Самого О. Бодяньського він назвав «щирим українцем з Варви», зазначивши, що той надрукував «без будь-яких скорочень» «Історію русів», «де у простій розповіді літопису видно усю велич нашого народу та всі обмеження та підлі жорстокості поляків, а нарешті, усі кричущі несправедливості та неблагородні вчинки Петра I-го та усіх, хто бажав й наслідував його приклад. Читання цієї історії залишає найсумніше переконання, що на світі усе чудове має неодмінно страждати».

Не забуваємо й те, що найближчими родичами Г. Галагана були особи, для яких зацікавленість українською минувиною стала важливим життєвим пріоритетом: одним його двоюрідним братом був Микола Аркадійович Рігельман, онук Олександра Івановича Рігельмана, автора «Літописної оповіді про Малу Росію», написаної наприкінці XVIII ст., історик,

громадський діяч і публіцист, другим — Микола Андрійович Маркевич, нащадок «прилуцької гілки» відомого роду Марковичів-Маркевичів, історик, етнограф, громадський діяч, автор п'ятитомної «Історії Малоросії». Микола Маркевич, старший за Григорія Галагана на 15 років, виховувався в атмосфері вільнолюбства початку XIX ст. і, листуючись із поетом-декабристом К. Ф. Рилєєвим, висловив йому у 1825 р. подяку за поеми «Наливайко» та «Войнаровський». Коментуючи зміст цих творів, М. Маркевич позиціонував власну думку як переконання усіх знайомих йому співвітчизників: «Ми не втратили ще з виду діянь видатних мужів-малоросіян, у багатьох серцях не зменшилася колишня сила почуттів та відданості вітчизні. Ви ще знайдете живим у нас дух Полуботка».

Так чи інакше, середовище, в якому дорослішав Г. Галаган, до певної міри вплинуло на його світогляд. Відгомін автономістсько-консервативних настроїв частини дворянської еліти Лівобережної України початку XIX ст. знаходимо в його юнацькому щоденнику, де, аналізуючи стану політику царського уряду, двадцятирічний нащадок козацької старшини відверто звинувачує Миколу I у деспотизмі: «...я захопився патріотизмом за нещасну Малоросію. Так, я не можу

без гіркого почуття згадати, що робить тепер уряд із нашим народом. За волею нашого деспота, метою якого, думається мені, є знищити усяку несхожість в народі, щоб нарешті були б в Росії лише дві сторони — він та раби, в Малоросії ліквідують козацтво, цю мізерну частку народу, що на неї наша зникла за обрієм свобода кидала ще кілька життєдайних променів...». Таку оцінку долі козацького стану Григорій Галаган зберіг у подальшому, як-от, розмірковуючи з нагоди публікації 1846 року «Повісті про український народ» П. Куліша, писав у особистих нотатках: «Загальна думка цієї короткої історії Малоросії є та, що по-справжньому видатними людьми були козаки...».

Загалом, історія духовної еволюції Григорія Галагана в ранній молодості, якою вона постає у його особистих щоденниках 1836–1847 рр. (з часів університету до одруження), демонструє перебіг формування національної самосвідомості молодого людини. Такий процес мав ліберально-демократичне підґрунтя у ставленні Галагана до селянства, базувався на захопленні минулим України та українською мовою, причому ці три джерела поєднувалися в його свідомості.

Передусім зазначимо, що Г. Галаган постав як «народолюбець» внаслідок досить тривалої боротьби між привілеєм, наданим йому суспільством, — володіти людьми, розпоряджатися їхніми долями, та моральним обов'язком — бути людяним, поважати право іншого на особисту свободу. І в «Щоденнику» 1836–1841 років, й у більш пізніх записках він повсякчасно балансував між загальнолюдськими етичними установками та успадкованим від оточення «перевагою господаря». Для майбутнього спадкоємця досить значних статків було дуже важливо завоювати симпатію селян, він намагався встановити з ними патерналістські зв'язки піклування-опікування, але усвідомлював, що залишався для них представником ворожого світу: «Мужики мене не люблять, але

це ще не дошкуляло б мені, тільки б вони були щасливі. А ось що найгірше, що, можливо, їм до мене байдуже, дивляться на мене, як на мізерну людину».

Засобами подолати соціальний бар'єр недовірко-ворожого ставлення з боку народу стали для Григорія Галагана ще з юності реальна допомога селянам, практикована і його матір'ю Катериною Василівною Галаган (старшою) (як-от, грошові позики на купівлю волів, побудова хат тощо), підготовка до ліквідації кріпацтва (такі надії подавав уряд Миколи I до 1848 року, і Григорій Галаган постійно обговорював із матір'ю ті заходи, що вони мають для цього передбачити), використання української мови. У численних текстах, створених Галаганом і в молодості, і в зрілі роки, застосовано українську мову для спілкування з селянами, і це чи не єдині приклади вживання української не в художній літературі у 40-і – 70-і роки XIX ст.

Особливий пістет завжди викликала у Галагана українська пісня, тим більше, що таке ж ставлення до народної пісенної спадщини існувало в його близькому оточенні, зокрема, у родинях Маркевичів, Рігельманів, Лизогубів.

«Я безперервно граю на фортепіано малоросійські пісні та співаю. — занотовував він навесні 1841 року. — Я доволі вдало акомпаную собі на фортепіано і нічого, окрім малоросійського». В українській пісні Галаган бачив запоруку збереження національних традицій та з боєм спостерігав, як вони втрачаються. Ще 1846 року він записував у щоденних нотатках: **«На жаль, Україно, навіть останні звуки твоїх поетичних пісень, настільки сповнені гіркої та сумної мелодії, настільки сповнені глибокого сенсу, зникають, і замість цих шляхетних звуків лунають ненависні, дурні московські пісні, які, на щастя, наш простий народ ще дуже погано співає».**

Закардонний паспорт Григорія Галагана. Мандрівка 1841–1843 років

Тобто, ще з молодих років селянське питання постало для Григорія Галагана не лише як соціальне, воно було сполучено із пошуками його власної національної ідентичності.

Почуття національного формування в юнакові на основі відокремлення «свого» від «чужого». Як-от, 16-річний Григорій захоплено занотовував у щоденнику після повернення з Петербургу в Україну: **«Ми проїздили через багато сіл, і я усюди спостерігав за усіма рухами малоросіян та порівнював їх з росіянами. Яке порівняння! Чи є у росіян та**

гідність, що мимоволі виявляється у поведінці малоросіянина? Це залишок колишньої їхньої незалежності...». Такі ж зіставлення зустрічаємо у щоденникових записках 1840 року, коли Галаган, розмірковуючи про поширення в українському православ'ї культу Богородиці, мотивує його традиційно шанобливим ставленням українців до жінки та європейськими впливами: **«Чим більше в народі європейськості, тим більше він поважає жінку... Який-небудь москаль, християнський ідолопоклонник, думає та переконаний, що жінка не є такою ж людиною, як він. У них жінки ніколи не мали прав, й досі**

*простий народ дивиться на жінку як на річ. Не можна не сказати, що в Україні жінка має набагато більше поваги. Навіть в колишні часи, якщо козак помирав, то найближчим спадкоємцем його майна була жінка...». В іншому місці юнацького щоденника Галаган висловився ще більш безапеляційно: «**Мерзенний російський народ! І тобі судилося ... пригнічувати інші народи, зупиняти в них життя, вбивати в них усе витончене, все народне, сміятися над тим, чи вони мають пишатися перед тобою. Україно! Україно! Ти готувалася бути деревом, ти росла незалежно й так чудово, ти розквітала, але Русь мерзенна тебе пригнітила, ти чахнеш й з дерева стаєш куцем...».***

Безумовно, таке маркування «свого»/«чужого» у свідомості Г. Галагана зазнало корегування, із часом характеристика образу сусіда —

росіянина чи поляка — стала для нього більш ситуативною, особливо тоді, коли польський вплив на українських територіях, передусім на Правобережжі, тлумачився ним як ворожий щодо ставлення до селянства окремих регіонів України як до одного народу. Як-от, через 20 років, восени 1860 року в листі Володимиру Юзефовичу, представнику регіональної дворянської спільноти, котрий ще не уславився як «малорос-українофоб», один з ініціаторів «Валуєвського циркуляра» та «Емського указу», Григорій Галаган писав: «**Я, зі свого боку, зізнаюся, ніколи не зможу зрадити своїй глибокій любові до рідного племені; але вірте мені, не менш Вашого відчуваю себе руським, і племінна відмінність від Москаля вдається взнаки у мене в нашому сімейному колі та замовкає віч-на-віч з Ляхом, перед котрим я жму до серця Москаля та благословляю Переяславську угоду».** Цей

програмовий лист було написано з метою надати можливість Василю Білозерському, затаврованому участю в Кирило-Мефодіївському братстві, видавати часопис «Основа», провісник національно-демократичного руху громад в Україні 2-ї половини XIX ст., тут Григорій Галаган закликав дворянську спільноту до єдності, звинувачуючи людей свого соціального кола у байдужості до питань національних (читай — «народних», тому що для Г. Галагана ці питання були рівнозначними). Цікаво, як у тому ж самому листі він пише про «нещасну малоросійську народність», представникам якої, на відміну від польського населення Правобережжя, роблять перепони у друці дешевих видань українською мовою та, закликаючи українську еліту до згуртування, називає серед ворогів малоросіян і поляків-католиків, і російську імперську адміністрацію: «**Ми були б сильні незламною силою та нам нічого б було страхатися ані ворога зовнішнього, будь він з мечем або в єзуїтській рясі, ані ворога внутрішнього, який так вперто гніздить у досить часто неосвіченому та чужому нам петербурзькому управлінні».**

Як бачимо, максималізм та радикалізм світоглядних переконань юного Галагана замінюються більш поміркованою позицією в наступні часи. Ймовірно, такі зміни обумовлювалися суспільною ситуацією останніх років правління Миколи I (1848–1855), коли Російська імперія переживала апогей абсолютизму, а водночас на її теренах зростала значущість національних рухів, зокрема й українського. Передвісником «похмурого семиріччя» в Україні став розгром Кирило-Мефодіївського братства. У травні 1847 р. Григорій Галаган разом із Миколою Рігельманом і Федором Чижовим перебував під підозрою в участі у цій організації. Чижов, надаючи свідчення слідству, прагнув захистити свого учня та друга, мотивуючи його поведінку відданістю батьківщині: «**він пристрасно, до безтями любить свою Малоросію, тільки нею й марить, до того, що ми нерідко з ним сварилися, або,**

Кабінет центрального будинку садиби Галаганів

земська (підкреслено Галаганом — М. Б.), котра ніколи не була в державній службі».

Безумовно корисним своїм співгромадянам (і навіть государеві, тому що довгоочікувана не лише селянством, але й найбільш свідомими представниками інших прошарків суспільства реформа зі скасування кріпацтва відбувалася «згори», як ініціатива імперського уряду) Григорій Галаган був впродовж років підготовки та реалізації процесу емансипації — звільнення

селянства.

Ці роки, передусім із 1858 до 1865, стали для нього, до певної міри, добою діяльнісно-духовного піднесення, що нерідко відзначали сучасники Галагана.

Як-от, Федір Міщенко писав, що квітуча пора діяльності Г. Галагана «почалася участю його у справах уряду та суспільства зі звільнення та облаштування селянства», а впливовий російський урядовець

Олександр Половцов, котрий познайомився з ним на початку 1880-х років, занотував у щоденнику: «При всій його добросовісності та працелюбності, він назавжди залишився в ситуації 1861 року ... і не припускає думки, щоб святотатствена рука насмілилася торкнутися цього святого ковчега, створеного пам'ятними соратниками його, Галагана, у кращу пору його життя».

Вже до початку «Великої справи», як він нерідко йменував у листах до дружини процес скасування кріпацтва, Г. Галаган мав сформовані переконання щодо необхідності докорінної зміни становища селян та ставлення поміщиків до селянства. Власну позицію в цьому питанні він висловив у листі до Олександра Кочубея в грудні 1857 р., коли готувався до поїздки у Петербург у справі діяльності Комітету з розмежування земель в Чернігівській та Полтавській губерніях, що знаменувало початок реформи: «Але дворянським комітетам треба бути розсудливим та справжнім патріотом, й взяти за правило, подолавши у собі егоїстичні почуття не давати відразу багато пільг і прав селянам, створити міцні підвалини для майбутнього їхнього добробуту та розвитку».

Будучи підряд, із 1859 до 1865 року, членом-експертом Редакційних комісій при Головному комітеті з селянських справ, членом від уряду Чернігівського губернського у селянських справах присутствія, віце-президентом Тимчасової комісії з облаштування побуту селян при київському генерал-губернаторові, Григорій Галаган прагнув послідовно реалізовувати, наскільки це було можливо, права селянства, передусім у питаннях володіння землею. Попри звинувачення у зраді інтересів свого соціального прошарку, в наданні переваги селянам Правобережної України перед мешканцями України Лівого берега, тому що сам мав там земельні маєтки, Г. Галаган намагався бути вірним думці, висловленій ним у одному з листів до дружини: «Для мене одна мета, щоб

154.	Dictionnaire Abregé de la Fable. 1777. in 8.	1.
155.	Bassville.	Elémens de Mythologie. Paris. 1784. in 12.	1.
156.	Montecucali.	Mémoires. Anstet. 1789.	1.
157.	St. Evremont.	Mémoires. 1783. in 18.	2.
158.	Knightley	James II et 12. Scabment. The Crusaders. Lond. 1834. in 12.	2.
159.	Kampe.	Die Entdeckung von America. Mannheim. 1850. in 12.	3.
160.	Palgrave.	History of England. Lond. 1831. in 12.	1.
161.	Larocur.	The cabinet cyclopaedia. History. Tom. 2. Græc. 3. England. 6. Lond. 1810. in 12.	11.
162.	Kyushib.	Робота об Українському Народі. С.Пб. 1846. in 12.	1.
163.	Sallustius.	Оратора Сипіана. 1829. in 16.	2.
164.	Jul. Caesar.	de Bello Gallico et Civili. Lips. 1846.	1.
165.	Levi.	Esquisse Historique. Paris 1835. in 16.	1.
166.	Levi.	Nouveaux Elémens de l'histoire Générale par Levi. Paris. 1836. in 12.	1.
167.	Scalkowsky.	Population Commerciale d'Odessa. Odess. 1835. in 8.	1.
168.	Историческое Первоначальное Сказание Монашеского. М. 1848. in 8.	1.
169.	Порубань.	Картамаі Російської Історії. М. 1835. in 8.	1.
170.	Кукитерко	Поліційне Слово-Ремпу Великому С.Пб. 1838. in 8.	1.
171.	Thiers	Historie du Consulat et de l'Empire. Paris 1845. 1852. in 8.	11.
172.	Un Atlas in 4.	1.
173.	Скайковскій.	Исторія на Украйні. Общественная Украинская История. (№. № 13 на достатку)	21.
174.	Ольга.	Календарь Книжный. Петербург по Западному Училищу. Одесса. 1848. in 8.	1.
175.	Ольга.	Метрич. Новой Сиги. Одесса. 1846. in 8.	3.
176.	Средневеков.	Календарь Гайдаровскій. Одесса. 1845. in 8.	1.
177.	Кукитерко.	Западное Слово. С.Пб. 1835. in 12.	6.
178.	Скайковскій.	Робота об Українському Народі. С.Пб. 1846. in 12.	1.
179.	Скайковскій.	История Малой России. М. 1829. in 4.	4.
180.	Скайковскій.	Очерк Истории Киева. Петерб. 1836. in 8.	1.

Каталог бібліотеки Галаганів у маєтку Сокиринці 1845 р. (складений Миколаєм Маркевичем).
Аркуш 9 з розділу «Науки історичні, біографія, нотатки, листування. Статистика і географія»

усім було якомога краще і щоб один не жив за рахунок іншого, а хто він? — дворянин або селянин, для мене в душі абсолютно однаково».

У своїй діяльності щодо реалізації «процесу емансипації» в окремих регіонах України Г. Галаган прагнув якомога ефективніше використати не стільки адміністративний, тому що адміністратори на місцях теж були «чужою силою» для народу, скільки законодавчий ресурс імперії та спиратися на однодумців, котрі в очах уряду нерідко мали «підмочену» репутацію. Заслуговує на особливу увагу історія його зустрічі з Олександром II перед призначенням у Тимчасову комісію з облаштування побуту селян при київському генерал-губернаторові, (подано тому вигляді, як її переказав Галаган сенатору Половцову у 1881 році). *«Государ з усім погоджувався, але нібито не наважувався висловити свою думку; нарешті він звернувся до Галагана зі словами: «Слухай-но, Галаган, але ж багато хто дорікає тобі у тому, що ти українофіл».— «Я люблю свою батьківщину та край, де народився»,— відповідав Галаган.— «Так, але ж між українофілами є такі, котрі мріють про сепаратизм, із числа таких не треба б було залучати до цієї справи». Вирішено було, що без місцевих людей обійтися неможливо, й тому певну кількість хоча б і підозрюваних в українофільстві слід залучити».*

Ця історія ще раз засвідчує чесність життєвої позиції, завжди демонстровану Галаганом, яку відзначив, характеризуючи його, Олександр Кістяківський, вчений-правник, один зі знаних київських українофілів, відзначив попри те, що не був серед його прихильників: *«Хоча у ньому є хороші сторони. Все ж таки він порядна людина, не негідник».*

Ця чесність виявилася й у тому, що, вступивши в конфлікт із крупними землевласниками, котрі мали маєтності у межах Київського генерал-губернаторства, та не маючи змоги продовжувати свою роботу щодо розмежування селянських та

Кабінет центрального будинку маєткю Галаганів

панських володінь в такий спосіб, як він вважав за потрібне, Григорій Павлович на початку 1865 року подав у відставку й на певний час відсторонився від будь-якої службової діяльності, відновивши її лише після 1869 року. З того моменту він обіймав виборні посади у Прилуцькому повіті, послідовно реалізуючи власну життєву позицію — працювати в ім'я свого народу: з 1869 — голова з'їзду мирових суддів Прилуцького повіту, з 1874 — Прилуцький повітовий маршалок (предводитель дворянства), голова повітового у селянських справах присутствія, комітету народного здоров'я, почесний попечитель Прилуцької чоловічої гімназії, попечитель низки народних училищ (Ічнянського, Дігтярівського, Сокиринського, Гнилицького), земського ремісничого училища в Дігтярях тощо.

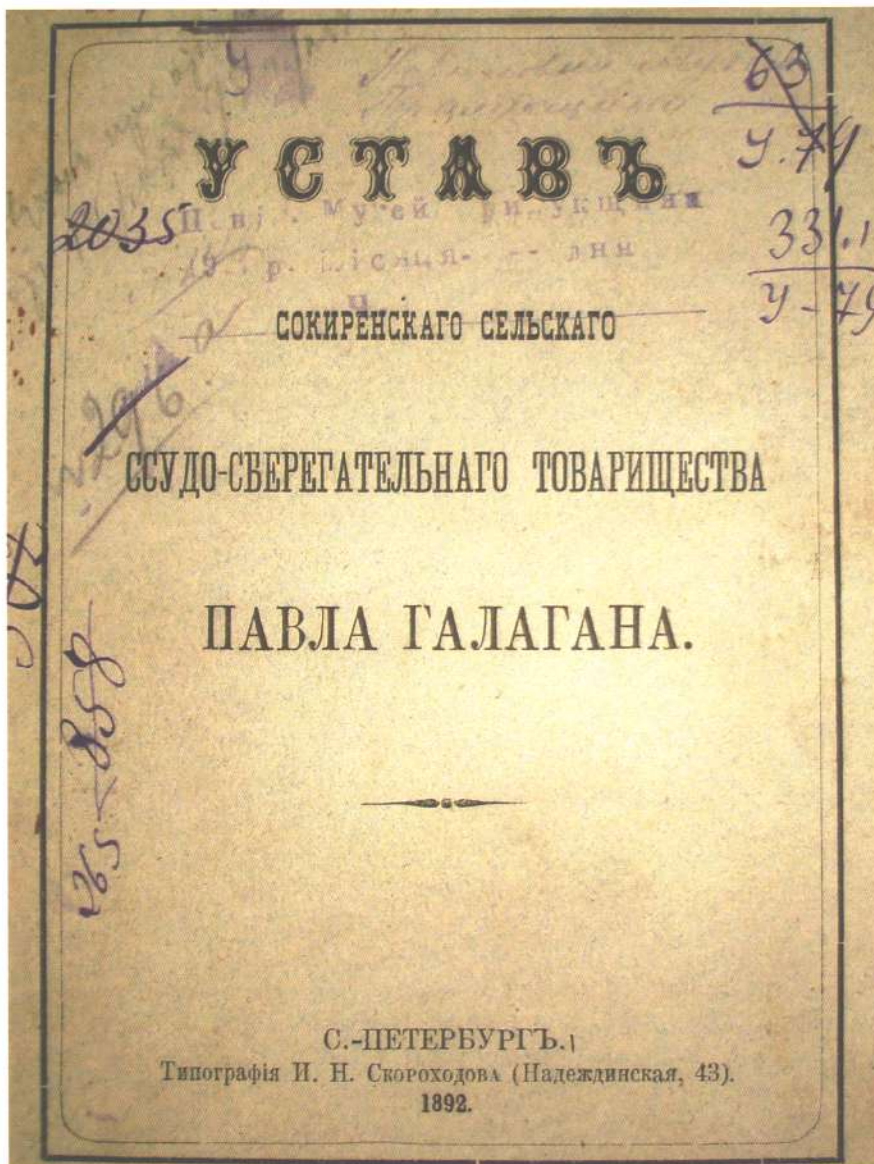
Одним із головних задумів Г. Галагана цього часу став освітній проект, реалізований ним передусім у межах малої батьківщини — Прилуччини. Неможливо краще, ніж Андроник Степович, сказати про результати цього проекту: в Прилуцькій окрузі «...у 70-х — 80-х

роках значно збільшилася місцева сільська інтелігенція, для чого немало спричинився й той спосіб, яким Г. П. Галаган, між іншим, побільшував її кадри. Він старався більш-менш талановитих дітей з місцевого селянства і дрібного міщанства переводити з сільських шкіл до заснованої ним прилуцької гімназії або до ближчої ніжинської (це все робив із невеликими матеріальними затратами), а потім вже до університету й інших вищих шкіл. Немало таких осіб попадало і в Колегію Павла Галагана, і таким чином Прилуччина скоро зробилася однією з найінтелігентніших земель на Лівобережжі».

Немаловажну роль у такому освітньому проекті відіграло улюблене дітище Григорія Павловича — Колегія Павла Галагана. Цей заклад діяв на засадах демократизму, поваги до особистості, прагнення до знань, чим він зберігся у пам'яті вихованців. Зокрема, Микола Галаган, помітний громадсько-політичний першої половини ХХ ст., згадував про Колегію так: *«Основним тоном нашого життя була ділова працьовитість, добровільне стремління до засвоєння знань, пошановання до*

Інтер'єр приміщення позичково-ощадного товариства імені Павла Галагана в селі Сокиринці

Статут Сокиринського позичково-ощадного товариства імені Павла Галагана

своїх вихователів і товариська солідарність між собою... Юнаки з цілком різних соціальних кіл настільки зближувалися між собою, що різниця в походженні не давала себе відчувати, і між ними виникала справжня дружба й щире приятельство... Насої волі не насилували й не придушували виявлення індивідуальності. В нас виховувалось почуття свободи, справедливості й рівності».

І, ймовірно, те ж саме прагнення до рівності та вільного волевиявлення кожного в межах самоорганізованої громади спонукало Григорія Галагана активно діяти у становленні та розвитку кооперації на селі, можливо тому він так пишався роботою Сокиринського позичково-ощадного товариства, на яке він пожертвував у 1872 році 3 тисячі рублів, а за 1880 рік воно мало оборот більше ніж в 130 тисяч рублів. І цей проект, як багато інших, реалізованих Г. Галаганом за своє життя, ще раз підтверджує слова Андроника Степовича: «... він був саме дієвим, а не тільки риторичним народоловцем».

Як бачимо, хоча, можливо, Григорій Галаган не був «українофілом» у тому сенсі, який вкладали у це слово й захисники, й вороги української національної ідеї на межі XIX–XX сторіч, коли національний рух поширився у всіх верствах суспільства, тобто прихильником пошуку окремішнього існування українських земель щодо Російської чи Австро-Угорської монархій, але він по-справжньому любив свою батьківщину, про що відверто говорив і російському імператору, і поміщику-українофобу, і ця любов впродовж усього життя виявлялася не у пишних промовах, а в реальних справах. Такими справами — політичними, господарськими, просвітницькими — Григорій Павлович Галаган має залишатися в пам'яті нащадків, залишатися таким, яким його побачив один з сучасників, — високим, худорлявим, з доволі різко окресленими рисами обличчя, з гарною та м'якою мовою, з відбитком у всьому естві надзвичайної ширості та правдивості.